

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ІГНАТКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 340 (091) (477) (043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ
ДІЗНАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(середина XVII – початок XXI ст.)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
МІКУЛІН Віктор Петрович,
заступник голови Закарпатської обласної
державної адміністрації.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ШЕВЧЕНКО Анатолій Євгенович,
Національний університет державної
податкової служби України,
завідувач кафедри теорії права та держави;

доктор історичних наук,
кандидат юридичних наук, професор
СВОРАК Степан Дмитрович,
Тисменицький міський голова
Івано-Франківської області.

Захист відбудеться «29» квітня 2016 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.18 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «28» березня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.В. Токарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Митний захист економічних інтересів та безпеки державного ладу традиційно виступає однією із фундаментальних функцій держави, реалізація якої потребує забезпечення ефективним правоохоронним механізмом, сформованим на основі збереження кращих національних історичних традицій, врахування закономірностей розвитку держави і права, вимог відповідних міжнародно-правових актів та норм внутрішнього законодавства. Наявність митних функцій та митних органів у складі різних історичних форм національної державності слугує переконливим підтвердженням державотворчих можливостей і здобутків українського народу в минулому, міцних підвалин державницького буття в сучасній Україні.

Із часу набуття Україною незалежності відбувався еволюційний розвиток міжгалузевого, комплексного правового інституту дізнання митних органів у справах про контрабанду. Цей динамічний процес був зумовлений суспільними потребами, загальними та особливими закономірностями становлення й розвитку держави, кримінально-процесуального й митного права. Не отримавши логічного продовження, розвиток зазначеного інституту був перерваний у зв'язку з прийняттям нового КПК України (2012), згідно з положеннями якого інститут дізнання митних органів у справах про контрабанду був ліквідований. Функціонуюча на сьогодні модель участі митних органів у загальнодержавній системі протидії контрабанді (у кримінально-процесуальній формі) значно обмежила повноваження митних органів, фактично відсторонивши їх від розслідування вказаного злочину. Така різка зміна концепції розвитку зазначеного правового інституту викликає неоднозначну оцінку багатьох фахівців, ставить під сумнів відповідність її загальним тенденціям розвитку Української держави і права.

Проведений аналіз стану наукової розробки проблеми (детально висвітлено у підрозділі 1.1. дисертації) засвідчив відсутність узагальненої праці з ретроспективного аналізу генезису інституту дізнання вітчизняних митних органів. Відповідно, теоретичне й практичне значення має дослідження історії становлення та функціонування досліджуваного правового інституту в системі зв'язків із розбудовою держави й розвитком права в різних історичних формах української державності – від Козацько-гетьманської держави до творення митних органів суверенної України. Здобутий історичний досвід, у поєднанні із доктринальними напрямками забезпечення національної безпеки України, реформуванням відповідно до європейських стандартів вітчизняних митних і правоохоронних органів, мають стати надійними орієнтирами у дослідженні закономірностей розвитку вказаного правового інституту. Отримані з цього питання висновки і врахування визначених закономірностей дасть змогу запропонувати науково обґрунтовану модель участі митних органів у протидії контрабанді на основі кримінально-процесуальних форм, а також розробити відповідні пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства України.

Таким чином, актуальність теми дисертації зумовлена недостатнім дослідженням основних тенденцій і факторів впливу на становлення й розвиток інституту дізнання митних органів, що мали місце в основних історичних формах національної державності, а також відповідності генезису цього правового інституту закономірностям розвитку держави і права.

Наукове завдання дисертації полягає в дослідженні історичних ознак і закономірностей становлення, функціонування й розвитку інституту дізнання національної митної служби в системі зв'язків зі становленням і розвитком основних форм української державності та права.

Нормативно-правову базу написання дисертації становить комплекс загальнодержавних та відомчих нормативно-правових актів у сфері організації митної справи, кримінально-процесуальної діяльності, державотворення, а також відомчі нормативно-правові акти, пов'язані із забезпеченням виконання функції дізнання митними органами України. *Науково-теоретичну базу* дисертації становлять наукові праці дореволюційних, радянських та сучасних дослідників теорії і історії держави та права з проблематики державотворення в Україні, історії митної справи в Україні, митного, адміністративного, кримінального та кримінально-процесуального права; спеціальні наукові дослідження з особливостей діяльності митних органів України, організаційно-правових основ здійснення дізнання в митних органах тощо. *Достовірність одержаних наукових положень і результатів.* Положення та висновки дисертації ґрунтуються на комплексному використанні сучасних методів дослідження, не суперечать усталеним, апробованим науковим положенням щодо історичних особливостей розвитку української державності і права, кримінально-процесуальних основ діяльності митних органів України, ґрунтуються на предметно-критичному аналізі документальних історичних джерел, норм чинного законодавства й відомчих нормативно-правових актів, що регламентують діяльність митних органів. Вивчено й творчо використано наукові доробки з проблеми, розглянуто широку й різнопланову джерельну базу (більше 300 найменувань), зокрема – документи ДМСУ, ДФС, 16 фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, статистичні дані щодо результатів виявлення контрабанди митними органами й розслідування цього злочину слідчими СБУ в сучасний період. *Емпіричну базу* дисертації становлять документальні матеріали відомств та органів у складі різних історичних форм державності України, на які покладалося виконання митних функцій й провадження дізнання у справах про контрабанду, а також науково-документальні видання з історії державотворення, економічної історії, діяльності митних органів України у сучасний період; статистичні дані з проблематики дослідження. Джерелознавчий аналіз здійснено окремо у підрозділі 1.2. дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження ґрунтується на положеннях п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” від 11.07.2011 р., завданнях Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 (ст.ст. 2, 3, 4).

Дисертація виконана в рамках тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова “Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)”, який затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова протоколом № 5 від 22.12.2006 р., а також згідно з “Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2011 – 2015 рр.”, затвердженими постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 р. № 14-10, зі змінами, внесеними постановою Загальних зборів від 05.03.2012 р. № 4-12 (напрямок дослідження – “Історичні засади процесу формування національної правової системи України”).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є дослідження історичних закономірностей становлення й розвитку інституту дізнання національної митної служби в системі зв'язків зі становленням і розвитком основних форм української державності, а також встановлення відповідності історичного розвитку вказаного правового інституту загальним та особливим закономірностям розвитку держави і права (середина XVII – початок XXI ст.).

Для досягнення сформульованої мети дослідження визначено такі завдання:

- здійснити аналіз стану наукової розробки та класифікацію джерельної бази дослідження проблеми;
- дослідити ознаки зародження інституту дізнання митних органів у Козацько-гетьманській державі та особливості функціонування цього інституту (середина XVII – друга половина XVIII ст.) за часів поглинання української державності імперськими структурами;
- розглянути організаційно-правові основи провадження дізнання митними органами УНР, Гетьманату Скоропадського, Директорії, ЗУНР;
- вивчити історичні особливості становлення й функціонування інституту дізнання митних органів України в радянську добу;
- з'ясувати історичні закономірності розвитку дізнання в системі розбудови митної служби незалежної України у період 1991 – 2012 рр.;
- дослідити вплив концептуальних змін кримінально-процесуального законодавства на сутність інституту дізнання митних органів, а також на формування сучасної моделі участі митних органів у системі протидії контрабанді (з 2012 р. до сьогодні);
- за результатами дослідження визначити наукову періодизацію генезису інституту дізнання митних органів, що відбувався в різних історичних формах української державності;
- на підставі зроблених висновків оцінити сучасну модель участі митних органів у загальнодержавній системі протидії контрабанді з погляду дотримання загальних та особливих закономірностей розвитку правових інституцій незалежної України;
- сформулювати науково обґрунтовані рекомендації стосовно перспектив досліджуваного правового інституту, а також відповідні пропозиції щодо внесення змін у чинне законодавство України.

Об'єктом дослідження є історія становлення та функціонування організаційно-правових форм протидії контрабанді, що застосовувалися в різних історичних етапах розвитку української державності.

Предметом дослідження виступають організаційно-правові основи становлення інституту дізнання митних органів Української держави (середина XVII – початок XXI ст.).

Методи дослідження. Відповідно до об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження в роботі використано сукупність дослідницьких методів сучасної гносеології. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний метод, теорія пізнання історично-правових явищ, а також система загальних підходів, принципів, методів, способів та засобів пізнання держави і права.

Зокрема, застосування *аналізу й синтезу* дало змогу критично дослідити джерельну базу дослідження; виокремити первісні ознаки виникнення, роль і функції інституту дізнання в митній діяльності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2). Метод *індукції* використано під час формулювання загальних закономірностей провадження дізнання на основі розгляду його конкретно-історичних та організаційно-правових форм (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2). *Абстрагування* сприяло зосередженню на найважливіших рисах кримінально-процесуальної діяльності митних органів України незалежно від часу їх функціонування (підрозділи 2.2, 3.1, 3.3). *Історичний та історико-правовий методи* дали можливість з'ясувати виникнення, формування й розвиток ознак інституту дізнання митних органів у системі їх взаємозв'язку і взаємозумовленості конкретно-історичною обстановкою за часів Козацько-гетьманської держави (середина XVII – кінець XVIII ст.), а також більш пізніх історичних форм української державності (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Застосування *методів системного аналізу (структурно-функціонального аналізу) та порівняльного методу (діахронного порівняння)* дозволило зіставити сутнісні ознаки інституту дізнання митних органів, які мали історично-правову конкретизацію в різні історичні періоди розвитку української державності, оцінити якісні зміни вказаного правового інституту, що були зумовлені концептуальними змінами вітчизняного кримінально-процесуального законодавства (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Комплексне використання *історичного, історико-правового, порівняльного (діахронного порівняння) методів та методу системного аналізу (структурно-системного аналізу)* дало змогу з'ясувати основний зміст, а також історичну послідовність розвитку сутнісних ознак інституту дізнання митних органів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). На підставі використання *методів системного аналізу (зокрема, структурно-функціонального аналізу) й еволюційного розвитку правових інститутів* вдалося оцінити сучасну модель участі митних органів у загальнодержавній системі протидії контрабанді з погляду дотримання балансу між трансформацією і стабільністю цього правового інституту, збереженням історично-правових традицій і збагачення новаціями, а також дотримання загальних та особливих закономірностей розвитку правових інституцій незалежної України (підрозділи 3.2, 3.3). *Методи теоретико-правового прогнозування, порівняння (діахронного та синхронного порівняння), формально-юридичний та формально-*

логічний використано для формулювання науково обґрунтованих рекомендацій стосовно перспектив досліджуваного правового інституту (підрозділи 3.2, 3.3). Використання *статистичного методу* посприяло предметному опрацюванню й узагальненню результатів діяльності органів державної влади, митних, а також правоохоронних органів сучасної України (розділи 2, 3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших вітчизняних комплексних досліджень генезису інституту дізнання митних органів у різних формах української державності. За результатами дослідження сформульовано низку положень і висновків, що мають теоретичне та практичне значення, а саме:

уперше:

- обґрунтовано необхідність розглядати генезис інституту дізнання вітчизняних митних органів у взаємозв'язку і взаємозумовленості з конкретно-історичними закономірностями розвитку форм української державності та права;
- обґрунтовано висновок про нелінійність історичної динаміки в розвитку вказаного правового інституту, яка включає існування еволюційного етапу (зародження основ правового інституту в історичних формах української державності; 1992 – 2012 рр.), а також біфуркаційну фазу, що відображає ліквідацію інституту дізнання митних органів через концептуальні зміни Кримінального процесуального кодексу України (листопад 2012 року – до сьогодні);
- на підставі дослідження особливостей функціонування в різних історичних формах української державності організаційно-правових форм протидії митних органів контрабанді розроблено нову періодизацію генезису інституту дізнання митних органів;

удосконалено:

- наукові уявлення про місце митних органів у системі захисту економічних інтересів держави та національної безпеки України;
- визначення системи історичних факторів, що зумовили виникнення, а також суттєво вплинули на напрями подальшого розвитку первісних ознак дізнання митних органів у справах про контрабанду за часів функціонування Козацько-гетьманської держави;
- визначення особливостей нормативно-правового забезпечення й реалізації правоохоронної функції митних органів на різних етапах української державності, а також визначення видів професійних службовців, уповноважених здійснювати функції митного контролю, та їх повноважень (дозорці, військові екзотори, шафарії, підшафарії, кантаржій і ін.);
- системний підхід вивчення генезису й особливостей функціонування правового інституту – інституту дізнання митних органів у справах про контрабанду;

дістало подальший розвиток:

- вивчення минулого вітчизняної митної служби, кримінально-процесуальної складової митної діяльності;

- аргументація щодо невідповідності загальним закономірностям розвитку права виконання митними органами в історичний період радянського часу функцій дізнання в особливому порядку, поза межами кримінально-процесуальної форми;

- обґрунтування висновку про закономірне формування у період із 1992 по 2012 рік нормативної моделі інституту дізнання митних органів у справах про контрабанду, що потребувала своєї подальшої оптимізації через наділення митних органів правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування злочину у повному обсязі;

- висновок про те, що ліквідація інституту дізнання митних органів без трансформації цього інституту у правовий інститут більш високого рівня оптимізації та ефективності функціонування, а також фактичне відсторонення митних органів від розслідування контрабанди, свідчить про неврахування історичних закономірностей еволюційного шляху розвитку вказаного інституту, перспектив реформування митних та інших правоохоронних органів держави;

- пропозиції щодо необхідності внести зміни до чинного КПК України:

1) визначити у ч. 1 ст. 38 (Орган досудового розслідування) КПК слідчі органи ДФС, що здійснюють контроль за дотриманням митного законодавства, – органами досудового розслідування; 2) внести зміни в ст. 216 (Підслідність) КПК, якими визначити за слідчими органами ДФС, що здійснюють контроль за додержанням митного законодавства, – обов'язок здійснювати досудове розслідування контрабанди (ст.ст. 201, 305); 3) закріпити обов'язок слідчих органів ДФС, що здійснюють контроль за дотриманням митного законодавства, проводити досудове розслідування кримінальних проступків у сфері митної справи. З цією метою запропоновано внести відповідні доповнення до ч. 3 ст. 38 КПК.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки й пропозиції дисертаційної роботи можуть бути використані:

- у *законотворчій сфері* – для внесення змін і доповнень до ч. 1, 3 ст. 38, ст. 216 КПК України; для вдосконалення інших законодавчих та відомчих нормативно-правових актів;

- у *науково-дослідницькій сфері* – для подальшої наукової розробки проблем дослідження історичних закономірностей генезису правового інституту, напрямків його трансформації, а також вдосконалення процесуальної форми участі митних органів у загальнодержавній системі протидії контрабанді та іншим злочинам у митній сфері;

- у *практичній діяльності* слідчих та митних органів;

- у *навчальному процесі* під час підготовки навчально-методичних матеріалів, викладання навчальних дисциплін “Історія держави та права”, “Теорія держави і права”, “Державно-процесуальне право”, “Конституційне право України”, “Адміністративне право України”, “Кримінальний процес”. Окремі результати дослідження впроваджені в навчальний процес Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (акт впровадження від 23.12.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення та результати дисертації одержані здобувачем самостійно. Публікації у фахових наукових виданнях здійснені автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації були оприлюднені на науковій конференції “Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України” (Київ, 31 жовтня 2008 року), а також на Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики” (Одеса, 11–12 грудня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено в 11 публікаціях, із яких: 7 – наукові статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України з юридичних наук; 1 – наукова стаття у науковому періодичному виданні іншої держави; 2 – тези доповідей на науково-практичних конференціях, що опубліковані у збірниках матеріалів конференцій; 1 – праця, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, якими об’єднано сім підрозділів, а також висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг – 203 сторінки, в тому числі основний текст – 173 сторінки та список використаних джерел із 318 найменувань на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв’язок із науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію та впровадження, а також щодо кількості публікацій, структури й обсягу роботи.

Розділ 1. “Стан наукової розробки, джерельна база й методи дослідження проблеми” складається з двох підрозділів, у яких оцінено ступінь наукової розробленості теми дослідження, проаналізовано джерельну базу та визначено основні методи наукового дослідження.

У *підрозділі 1.1. “Стан наукової розробки проблеми”* зроблено висновок про те, що проблемних питань розвитку організаційно-правових основ інституту дізнання в митних органах української держави дослідники здебільшого торкалися побіжно в різнопланових наукових студіях із державотворчої, історично-правової, соціально-економічної історії України, працях з історії становлення митної служби в Україні. Так, митній справі та протидії контрабанді доби Козацько-гетьманської держави приділено чималу увагу в трудах знаних дореволюційних дослідників історії козацтва, державотворення, народного господарства та фінансової системи України Д. Яворницького, Д. Багалія, М. Слабченка, В. Барвінського. Митна справа як складова державно-адміністративного врядування і права Гетьманщини відображена в роботах вчених-правників А. Яковліва, Я. Падоха, Л. Окиншевича, істориків “державницької школи” І. Крип’якевича та І. Джиджори.

Радянські дослідники соціально-економічної, державно-правової, воєнної

історії України козацько-гетьманської доби О. Апанович, В. Борисенко, В. Голобуцький, В. Дядіченко, О. Касименко, І. Крип'якевич, В. Кулаковський, Ф. Шевченко та інші розкрили зміст митної політики Гетьманщини та заходів із відвернення порушень митних правил.

Розвиток митної служби сучасної України, системи підготовки та виховання її кадрів зумовили появу узагальнювальних досліджень Л. Багрій-Шахматова, В. Бойка, П. Дідусенка, В. Ковальського, Т. Мавродія, А. Павлова, Г. Попова, Й. Рисіча, В. Чорного та інших авторів з історії митної справи в Україні. Ґрунтовним дослідженням є також кандидатська дисертація О. Ліцоевой (2004) з історії митної справи Гетьманщини в другій половині XVII–XVIII ст., де виявлено чимало фактів, що дають уявлення про тогочасний рівень проведення дізнання митними установами. А. Мицак (2005) в кандидатській дисертації проводить ретроспективний аналіз правових основ митної справи в Україні, де також на фрагментарному рівні висвітлює окремі організаційно-правові засади протидії контрабанді за доби Гетьманщини.

Значущими для виявлення правових основ протидії контрабанді митниками Козацько-гетьманської держави є праці з вивчення державно-правової й судової системи Гетьманщини І. Бойка, В. Горобця, О. Гуржія, Н. Сизи, М. Шамрая та інших науковців. Важливим кроком у справі вивчення митної справи козацько-гетьманської епохи стали монографії К. Гальського з історії торгівлі та митної справи Запорізького Війська та Гетьманської держави (друга половина XVI – 70-ті рр. XVIII ст.). Автор цілеспрямовано висвітлює тогочасні заходи з протидії контрабанді та захисту митних інтересів України.

У характеристиці періоду Української революції і державотворення 1917–1920 рр. увагу привертають узагальнювальні праці з історії української митниці Л. Багрій-Шахматова, В. Бойка, А. Павлова, Й. Рисіча, В. Чорного, монографічні та науково-документальні роботи П. Гай-Нижника з історії тогочасної фінансової системи, монографії О. Тимощука щодо охоронного апарату та прикордонної варті Української Держави 1918 р., кандидатська дисертація А. Кольбенка (1997) щодо історико-правових аспектів утворення митних органів України.

Значна кількість наукових праць (Д. Бахраха, Ф. Жоріна, І. Звягіной, І. Ємченка, К. Сандровського, В. Сергієнка, С. Терещенка, В. Науменка, Р. Шишки та інших авторів) присвячена аналізу змісту митного права та правовим засадам митної справи. Ґрунтовними напрацюваннями О. Батушана, В. Васильєвої, М. Ковальова, О. Крикуна, В. Літвінова, А. Павлова, П. Пашка, В. Щербаня, В. Шкарлупи представлений науковий напрям із вивчення проблем протидії контрабанді митними органами, у якій непересічну роль відіграє дізнання.

Значущими для підготовки дисертації стали наукові праці Є. Додіна, М. Василюки, М. Костіна, Л. Лобойка, В. Мікуліна, Д. Приймаченка, В. Шевчука та інших авторів із кримінально-процесуальних та криміналістичних питань виявлення ознак контрабанди на етапі дослідчого провадження й розслідування контрабанди. С. Губар у межах кандидатської дисертації (2002) дослідив історико-правові питання функціонування і взаємодії органів дізнання та досудового слідства в Україні у період з 1917 по 1960-ті роки XX століття, приділивши увагу формуванню

нової моделі слідчого апарату. Важливим кроком у справі вивчення теоретичних і практичних аспектів провадження дізнання митними органами України стали наукові праці та кандидатська дисертація Л. Дорофєєвої “Дізнання в митних органах” (2006). Автор зосередилася на таких аспектах проблеми, як місце митних органів у системі суб’єктів кримінального судочинства, сутність дізнання митних органів, організаційно-правові проблеми провадження кримінально-процесуальної діяльності митними органами й інших.

Утім, проведене дослідження стану наукової розробки предмета дисертації свідчить, що залишається не розв’язаним наукове завдання з цілісного дослідження основних тенденцій та історичних закономірностей процесу становлення й розвитку інституту дізнання національної митної служби не як окремого правового явища, а в системі зв’язків зі становленням і розвитком основних форм української державності та права.

У підрозділі 1.2. “Джерела та наукові методи дослідження проблеми” увагу акцентовано на відсутності монолітного масиву джерел, необхідного для всебічного виконання наукового завдання дисертації й необхідності, у зв’язку з цим, залучення достатньо розгалуженої за структурою джерельної бази. Надана характеристика основним елементам джерельної бази дисертації, якими є: – законодавчі та нормативно-розпорядчі документи, які визначають правове поле виконання функцій дізнання митними органами України; – документальні матеріали відомств та органів у національній нерадянській державності України 1917–1920 рр., на які покладалося виконання митних функцій, котрі зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ); – нормативно-інструктивні, інформаційно-аналітичні, статистичні документи і матеріали по лінії провадження дізнання органами митного відомства України та інші документальні матеріали Державного митного комітету, Державної митної служби України, Державної фіскальної служби України; – відповідні документи регіональних органів СБ України, які займаються протидією особливо небезпечним порушенням митних правил; – науково-документальні видання з історії державотворення, економічної історії, сучасної діяльності митних органів України.

Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження (аналізу й синтезу, індукції, абстрагування, історичний, реконструкції, історико-правовий, формально-юридичний, формально-логічний, статистичний, системного аналізу, порівняльний, еволюційного розвитку правових інститутів, теоретико-правового прогнозування тощо), призначенню яких надана стисла характеристика.

Розділ 2 “Митна справа в історичних формах української державності та її кримінально-процесуальна складова (середина XVII – початок XX ст.)” присвячено історичній реконструкції первісних елементів системи дізнання митних органів Козацько-гетьманської держави 1648–1764 рр. та дослідженню організаційно-правових основ провадження дізнання митними органами УНР, Гетьманату Скоропадського, Директорії, ЗУНР.

У підрозділі 2.1. “Становлення і функціонування елементів дізнання у митній системі Козацько-гетьманської держави (середина XVII – кінець XVIII ст.) та за

часів поглинання української державності імперськими структурами” з’ясовано, що виникнення під час Визвольної війни 1648–1657 рр. української Козацько-гетьманської держави закономірно супроводжувалося творенням митної системи як органічної складової національної державності. Порушення митних правил (передусім – контрабандна діяльність) розглядалися як небезпечні злочини, скоєння яких зумовлювало призначення від імені держави відповідних покарань. Організація роботи із захисту митних інтересів покладалася на спеціально уповноважені органи: Генеральну скарбову канцелярію, “прикордонні комори” як пункти безпосереднього митного контролю, уповноважених осіб полкової та сотенної адміністрацій, наймане “компанійське військо” з функціями прикордонної охорони. Формується професійна група митників, як однієї з категорій службовців гетьманської державної адміністрації (дозорці, індуктори, екзактори, згодом – цолнери й ін.).

Уже в цей період зароджуються тактичні й процесуальні основи дізнання за фактами контрабанди, які включали такі основні стадії, як розшук, проведення обшуків засобів переміщення та місць зберігання товарів, що мали ознаки контрабандних; затримання (тимчасове вилучення) товарів, переміщення яких має ознаки дій із вчинення контрабанди, та причетних до цього осіб; встановлення походження товарів; оцінка вартості дозволених до ввозу-вивозу товарів для стягнення мита; накладення санкцій на порушників митних правил. З’являються ознаки розшукових заходів із метою вчасного виявлення та попередження контрабанди (інстигатори – розшукові; застосування інституту негласних інформаторів тощо). Поступово виокремлюється категорія судових установ, які спеціалізувалися на розгляді матеріалів дізнання про порушення митних правил – митні, купецькі або торгівельні суди. Цивільні справи щодо незначних митних порушень розглядали магістратські або ратушні суди, а також полкові суди.

Автор доводить, що ефективність і життєздатність української митної системи засвідчив понад столітній досвід її функціонування, і вона припинила своє існування у другій половині XVIII ст. лише внаслідок суцільного поглинення автономної Гетьманщини Російською імперією. Досліджені особливості функціонування системи протидії контрабанді на території держави за часів поглинання української державності імперськими структурами.

У підрозділі 2.2. *“Організаційно-правові основи провадження дізнання митними органами УНР, Гетьманату Скоропадського, Директорії, ЗУНР”* автор дійшла висновку про те, що відродження української держави у XX ст. супроводжувалося формуванням власної митної системи як елементу апарату державного управління та економічної політики. Для періоду державотворчих пошуків 1917–1920 рр. притаманні розробка загальнодержавних та відомчих нормативно-розпорядчих актів у сфері митної політики, створення митного відомства, організаційно-штатна градація митних установ, формування кадрового корпусу митників.

Встановлено, що провідними органами управління митною справою стали Департамент митних зборів Міністерства фінансів та Митно-тарифно-трактатний департамент Міністерства торгівлі і промисловості (МТП) УНР та Української Держави Гетьмана Скоропадського. Для швидкого відновлення захисту митного

кордону та проведення дізнання за фактами контрабанди тимчасово запроваджено інститут комісарів МТП при митницях. Саме на цих посадовців припала основна робота із документування та розслідування фактів контрабанди.

За доби Української Держави (квітень – грудень 1918 р.) відбулося творення мережі митних установ, визначилася їх організаційно-штатна градація. Ухвалюються нормативно-розпорядчі документи щодо пропуску через кордон пасажирів та порядку огляду особистого багажу, суден у портах України. Встановлено, що специфікою проведення дізнання було те, що українські митники переважно керувалися не національним кримінально-процесуальним законодавством, а правовими нормами Російської імперії. Передусім Митним статутом (1910), а також відповідними нормами Кримінального уложення (1903) та Статуту кримінального судочинства (1864). Нагальні питання митної справи й організації дізнання оперативно регулювалися на субсидіарних началах різноманітними нормативними документами органів державної влади: інструкціями, інструктивними листами (циркулярами, обіжниками), наказами, рішеннями тимчасових комісій тощо. Водночас, тогочасні правники усвідомлювали важливість створення національних правових основ дізнання, про що свідчила поява законопроекту “Про порядок провадження деяких карних справ” (серпень – вересень 1918 р.). Держава також починає розробку законодавчих основ упровадження кримінальної відповідальності за злочини та службові зловживання митників (службовців), які надавали сприяння контрабандистам.

У висновках до другого розділу роботи дисертант доходить висновку про доцільність виокремлення в досліджуваному історичному етапі двох періодів генезису інституту дізнання митних органів: періоду зародження системоутворюючих структурних частин дізнання митних органів у справах про контрабанду в ранніх формах української державності; початок періоду становлення дізнання митних органів із використанням особливого порядку процесуального провадження, що перебував поза межами національних форм кримінального судочинства (період української державності 1917 – 1920 рр.).

У Розділі 3 “Організаційно-правові основи становлення і особливості функціонування інституту дізнання митних органів України (початок ХХ – початок ХХІ ст.)” досліджено становлення та організаційно-правові особливості функціонування вказаного правового інституту в історичних умовах радянської доби, за часів здобуття Україною незалежності, а також в умовах сучасності.

У підрозділі 3.1. “Особливості становлення і функціонування інституту дізнання митних органів України у радянську добу” з’ясовано, що законодавче врегулювання системи протидії митних органів контрабанді на території України в перші роки радянської влади було продовженням загальної революційної політики, пов’язаної із забезпеченням державної монополії на зовнішньоекономічні відносини, що розглядалася керівництвом держави як істотна умова забезпечення економічної і політичної безпеки радянської держави. Становлення загальнодержавної системи протидії контрабанді, визначення в цій системі місця і функцій митних органів відбувалося у складних військово-економічних реаліях становлення СРСР, загострення криміногенної ситуації щодо контрабанди,

реалізації політики “військового комунізму”, “нової економічної політики”, за нерозвинутого нормативно-правового забезпечення дізнання митних органів, дублювання функцій правоохоронних органів у боротьбі з контрабандою (прикордонна охорона, ВНК, ОДПУ, митні органи, органи міліції, фінансові інспекції і ін.).

На початковому етапі організації митної охорони значну роль відігравали правові традиції Російської імперії (зокрема, щодо визначення нормативного змісту поняття “контрабанда”, функцій дізнання митних органів) та вже наявні у РСФРР на момент оформлення союзної держави організаційно-правові форми протидії контрабанді. До 1991 року митна справа в Україні регулювалася винятково нормативно-правовими актами СРСР; митні органи не були наділені кримінально-процесуальним статусом органу дізнання. Проте, результати дослідження свідчать, що фактично до набуття у 1961 році чинності Кримінально-процесуальним кодексом України митним службовцям надавалося право вчинювати невідкладні процесуальні (слідчі) дії у справах про контрабанду в особливому порядку (обшуки, виїмки, затримання осіб та предметів контрабанди тощо).

У підрозділі 3.2. “Правові та організаційно-функціональні основи провадження дізнання в митній службі незалежної України” обґрунтований висновок про те, що лише з проголошенням України незалежною демократичною державою, посиленням правового захисту її суверенітету, конституційного ладу, внутрішньої й зовнішньої безпеки та початком формування власної національної системи протидії контрабанді ситуація принципово змінилася. Під час дослідження виявлено, що у 1991–1992 рр. відбувалося запровадження організаційно-штатної основи інституту дізнання в митних органах, нормативно-правова інституалізація митного відомства. У результаті постала зумовлена функціональною єдністю сукупність митних органів, яка характеризувалася єдиними цілями й завданнями діяльності, а також ієрархічною побудовою та підпорядкуванням нижчих органів вищим. Дисертантом надана змістовна характеристика основним організаційно-правовим формам протидії контрабанді, що динамічно розвивалися в митному відомстві.

Акцентована увага на тому, що у 1992 році ст. 101 КПК (1960) було доповнено новим положенням (п. 4), що вперше за час існування української державності визначала митні органи – органами дізнання в кримінальних справах про контрабанду. Досліджено становлення, особливості функціонування й перспективні напрями розвитку інституту дізнання митних органів у справах про контрабанду. Зроблено висновок, що на розвиток зазначеного правового інституту переважним чином впливали фактори, пов’язані з державними пріоритетами протидії цьому явищу, організаційно-правовим і структурно-функціональним розвитком митної справи загалом і, зокрема, спеціальних підрозділів митних органів у боротьбі з контрабандою.

У підрозділі 3.3. “Кримінально-процесуальна основа інституту дізнання митних органів України: сучасний стан та закономірні перспективи розвитку” автор обґрунтовує висновок про те, що з 1992 по листопад 2012 року еволюційним шляхом формувалася вітчизняна нормативна модель дізнання митних органів у справах про контрабанду, яка потребувала своєї подальшої оптимізації шляхом

надання митним органам повноважень із здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також проведення судового розслідування у кримінальних справах про контрабанду в повному обсязі. Дисертант дійшла висновку про те, що в цей період митні органи організаційно були готові до зазначеної оптимізації і подальшого розвитку в цьому стратегічному напрямку. Водночас, подані 24.12.2009 р. до Верховної Ради України відповідні законопроекти (реєстр. №№ 5478, 5479) щодо розширення повноважень митних органів, після майже дворічного терміну розгляду, були відхилені Комітетом з питань правосуддя ВР України на підставі аргументів, що не знайшли підтвердження в процесі проведеного дослідження. Визначальним фактором сучасності, що негативно вплинув на функціонування й розвиток досліджуваного правового інституту, стало введення в дію 20 листопада 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI, яким інститут дізнання митних органів у кримінальних провадженнях про контрабанду був ліквідований.

Чергову спробу подолати біфуркаційний період розвитку цього інституту зробив законодавець на основі положень ч. 3 п. 4.4. Стратегії національної безпеки України (2015) у зв'язку з виконанням рекомендацій Європейського Союзу для України стосовно обмеження повноважень Служби безпеки України з досудового розслідування кримінальних правопорушень здійсненням кримінального провадження щодо злочинів у сфері національної безпеки й оборони та пов'язаних із тероризмом. Із цією метою Законом України від 10.11.2015 р. № 771-VIII "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рекомендацій Європейського Союзу з виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно уточнення підслідності органів досудового розслідування" внесено зміни до абз. 1 ч. 2 ст. 216 КПК. Проте, розслідування контрабанди (ст. 201, 305 КК), всупереч тому, що вказаний різновид злочинів не належить до жодної з категорій, визначених для підслідності СБ України вказаними доктринальними документами (злочинів проти основ національної безпеки; у сфері оборони; пов'язаних із тероризмом), залишено у підслідності цього правоохоронного органу. Тому телеологічне тлумачення смислу чинної редакції ст. 216 КПК дає змогу дійти висновку про принципову невідповідність мети цієї норми (спеціальної мети) – об'єктивній (загальній) меті запровадження вказаних змін (наміру, волі законодавця). Такий стан кримінально-процесуального регулювання консервує, на думку дисертанта, існуючий стан переривання історичної динаміки еволюційного розвитку інституту дізнання митних органів.

Дослідження історичних та історико-правових джерел підтверджує ці висновки і свідчить, що надання пріоритетного права з розслідування контрабанди державним правоохоронним органам спеціального призначення, що забезпечували державну безпеку СРСР (ВНК, ОДПУ – ДПУ тощо), мало свої коріння в захисті державної монополії на зовнішню торгівлю як об'єктивної умови соціалістичного державотворення, забезпечення соціалістичного способу планового ведення господарювання. Цим зумовлено й віднесення злочинів вказаного виду до категорії особливо небезпечних (інших небезпечних) злочинів проти держави. Надзвичайною

небезпечністю цих злочинів пояснювалось і вжиття надзвичайних заходів із протидії, використання особливого порядку їх розслідування, залучення до цього найбільш політично відданих владі правоохоронних органів.

Із набуттям Україною незалежності напрямки розвитку держави і права кардинально змінилися. Це є очевидним із погляду на положення доктринальних законодавчих актів – Конституції України (Основного закону), Законів України “Про економічну самостійність”, “Про зовнішньоекономічну діяльність” і інших. Їх нормами скасована державна монополія на зовнішньоекономічну діяльність, у державі закріплюється ринкова модель господарювання, реалізується принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва тощо. Не випадково ці зміни враховані і у КК (2001), в якому контрабанда вже не розглядається як злочин, спрямований проти державної (національної) безпеки країни. Отже, в цих умовах збереження за СБ України, як правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України, виключного права на розслідування контрабанди – є збереженням віджилої правової традиції, що не відповідає загальним напрямкам розвитку держави і права України.

Результати дослідження дають підстави додати до аргументів на користь цього висновки про необхідність врахування багатовікової історії українського державотворення щодо неодмінної участі митних органів у безпосередньому виявленні ознак та розслідуванні цього виду злочинів, спеціалізації слідчих із питань митної справи для ефективного розслідування контрабанди, а також про європейський досвід повноцінного розслідування митними органами справ про контрабанду.

На основі результатів дослідження дисертант дійшла висновків про те, що в сучасній концепції участі митних органів у протидії контрабанді не враховані належним чином загальні й особливі закономірності становлення та розвитку держави і права. Для виправлення цих недоліків запропоновано внести відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України і відомчих нормативно-правових актів, що регламентують виконання митними органами правоохоронної функції.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації, на основі комплексного використання сучасних методів дослідження й предметного опрацювання широкої і різнопланової джерельної бази за проблематикою наукової роботи, обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв’язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для юридичної науки – виконано дослідження історичних ознак і закономірностей становлення, функціонування й розвитку інституту дізнання національної митної служби в системі зв’язків із становленням і розвитком основних форм української державності та права.

2. Основи правового інституту протидії митних органів контрабанді достатньою мірою закладені в ранніх формах української державності. Протидію вказаному злочину за часів Козацько-гетьманської держави здійснювали службовці стаціонарних митниць і мобільних митних постів, які виявляли факти вчинення

контрабанди з приховуванням від митникового контролю. Разом із митниками діяли спеціальні навчені митній справі військові підрозділи козаків, що здійснювали таємний розшук і затримання контрабандних товарів, засобів їх переміщення, а також підозрюваних осіб, які вчинювали контрабанду поза місцем розташування митниці. Вказані митні службовці в межах здійснення своїх повноважень, із метою відшукування доказів злочинної діяльності, мали право проводити обшуки житла, транспортних засобів та підозрюваних осіб, виїмку документів. Здобуті докази митники надавали на розгляд до військових судів, а з часом до спеціалізованих судових установ – митних, або купецьких, ярмаркових чи торгівельних судів, де вирішення справи відбувалося у змагальному порядку, на основі норм звичаєвого права. Таким чином, у цю історичну добу саме митники закладали процесуальні й тактичні основи розслідування контрабанди.

3. Дослідження особливостей здійснення митними органами УНР, Гетьманату Скоропадського, Директорії, ЗУНР функцій дізнання дає можливість зробити загальний висновок про те, що ця діяльність у цілому відповідала закономірностям становлення української державності і права у складних військово-політичних умовах того часу.

4. У роки існування УРСР митна політика була повністю підпорядкована митному законодавству СРСР та забезпеченню державної монополії на зовнішню торгівлю. У період з 1919 по 1991 рік митні органи УРСР не були наділені кримінально-процесуальним статусом органу дізнання. Водночас, результати дослідження вказують на те, що до набуття у 1961 році чинності КПК України, митним службовцям надавалося право вчинювати невідкладні процесуальні (слідчі) дії у справах про контрабанду в особливому порядку (обшуки, виїмки, затримання тощо).

5. Автор доходить висновку про те, що у період із 1992 по 2012 рік еволюційним шляхом, зважаючи на закономірності розвитку права й державності, в Україні вперше була сформована нормативна модель інституту дізнання митних органів, що потребувала свого послідовного, закономірного розвитку за рахунок наділення митних органів правом на здійснення ОРД і досудового розслідування в повному обсязі.

6. Дисертант розробила нову наукову періодизацію генезису інституту дізнання митних органів у різних історичних формах української державності. Критеріями періодизації слугували дотримання закономірностей розвитку права в нормативно-правовому забезпеченні й функціональному розвитку інституту дізнання, а також регламентація нормами кримінально-процесуального законодавства форм протидії митних органів контрабанді. Зокрема, генезу дізнання митних органів пропонується розглядати за характеристикою таких етапів: 1) період зародження системоутворюючих структурних частин дізнання митних органів у справах про контрабанду в ранніх формах української державності (Козацько-гетьманська держава, середина 1648 – 1764 рр.); 2) період становлення дізнання митних органів з використанням особливого порядку процесуального провадження, що перебував поза межами національних форм кримінального судочинства (період української державності 1917–1920 рр.; радянська доба); 3) період формування

еволюційним шляхом та функціонування повноцінного правового інституту дізнання митних органів у справах про контрабанду (1992 – 20 листопада 2012); 4) біфуркаційний період – ліквідація інституту дізнання митних органів, суттєве обмеження участі митних органів у загальнодержавній системі протидії контрабанді в кримінально-процесуальних формах (з 20 листопада 2012); 5) прогнозований період закономірної трансформації інституту дізнання митних органів в правовий інститут більш високого рівня оптимізації та ефективності функціонування – інститут досудового розслідування митних органів (сучасний етап).

7. Результати дослідження свідчать, що припинення функціонування повноцінного інституту дізнання митних органів у зв'язку із набуттям чинності КПК (2012) є наслідком неврахування закономірностей еволюційного шляху розвитку вказаного інституту, перспектив реформування митних та інших правоохоронних органів держави, суперечить загальним і особливим закономірностям виникнення й розвитку держави та права, а тому потребує невідкладної законодавчої корекції.

8. У зв'язку з цим пропонується створити в структурі Державної фіскальної служби України (ДФС) слідчий апарат із розслідування злочинів у сфері митної справи, в тому числі контрабанди, об'єднавши таким чином у єдину інституціональну систему діяльність слідчих та вже існуючих оперативних підрозділів ДФС із виявлення й розслідування контрабанди та інших злочинів у сфері митної справи. З цією метою пропонується: 1) визначити у ч. 1 ст. 38 (Орган досудового розслідування) КПК слідчі органи ДФС, що здійснюють контроль за дотриманням митного законодавства, – органами досудового розслідування; 2) внести зміни в ст. 216 (Підслідність) КПК, якими визначити за слідчими органами ДФС, що здійснюють контроль за додержанням митного законодавства, – обов'язок здійснювати досудове розслідування контрабанди (ст. 201, 305); 3) внести необхідні зміни до штатної структури і повноважень ДФС.

9. У зв'язку із визначенням підслідності слідчих органів ДФС, що здійснюють контроль за дотриманням митного законодавства, контрабанду найбільш небезпечних предметів (наприклад, радіоактивних або вибухових речовин), а також вчинену у складних формах співучасті, пропонується визнати за можливе розслідувати слідчими інших правоохоронних органів – за рішенням прокурора, або на підставі визначення альтернативної підслідності (залежно від того, яким правоохоронним органом виявлено цей злочин).

10. Дисертант також пропонує закріпити обов'язок слідчих органів ДФС, що здійснюватимуть контроль за додержанням митного законодавства, проводити досудове розслідування кримінальних проступків у сфері митної справи. З цією метою необхідно внести відповідні доповнення до ч. 3 ст. 38 КПК.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Ігнатко Н. В. Ретроспективний аналіз організаційно-правових основ становлення органів дізнання в митних органах Української держави / Н. В. Ігнатко

// Збірник наукових праць Національної академії СБ України. – 2007. – № 20. – С. 139–145.

2. Ігнатко Н. В. Організація протидії контрабанді та порушенням митних правил в українській Козацько-гетьманській державі (1654 – XVIII ст.) / Н. В. Ігнатко // Науковий вісник Національної академії СБ України. – 2008. – № 28. – С. 195–204.

3. Ігнатко Н. В. Організаційно-правові основи боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил в Українській державі (1917–1920 рр.) / Н. В. Ігнатко // Науковий вісник Національної академії СБ України. – 2008. – № 29. – С. 149–160.

4. Ігнатко Н. В. Розвиток організаційних та кримінально-процесуальних основ дізнання в митних органах України (1991–2000 рр.) / Н. В. Ігнатко // Збірник наукових праць Національної академії СБ України. – 2008. – № 22. – С. 99–105.

5. Ігнатко Н. В. Механізм взаємодії між Митною службою та СБ України у ході розслідування особливо небезпечних порушень митного законодавства / Н. В. Ігнатко // Збірник наукових праць Національної академії СБ України. – 2009. – № 26. – С. 103–110.

6. Ігнатко Н. В. Зародження інституту дізнання у митних системах різних форм Української державності (1650-1764) / Н. В. Ігнатко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – Випуск 29. – С. 133–137.

7. Ігнатко Н. В. Історичні форми інституту дізнання в митних органах України / Н. В. Ігнатко // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» : зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2015. – № 4 (37). – С. 33–36.

8. Ігнатко Н. В. Организационно-правовые основы функционирования института дознания таможенных органов Украинского государства (XVII-XVIII ст.) / Н. В. Игнатко // *Legea și viața. Publicație științifico-practică*. – 2015. – Nr. 12 (288). – P. 52–56.

*Публікації, які додатково відображають результати
дисертаційного дослідження*

9. Ігнатко Н. В. Механізм взаємодії митних органів та органів СБУ України з протидії наркоторгівлі як джерелу фінансування тероризму / Н. В. Ігнатко // Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф., 31 жовтня 2008 року. – К. : Інтертехнологія, 2008. – С. 162–166.

10. Ігнатко Н. В. Організація протидії контрабанді та порушенням митних правил за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського (1918) / Н. В. Ігнатко // Історія торгівлі, податків та мита : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2010. – № 1 (1). – 266 с. – С. 190–201.

11. Игнатко Н. В. Исторические закономерности становления и перспективы развития института дознания в системе противодействия контрабанды /

Н. В. Игнатко //Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 грудня 2015 року / Причорноморська фундація права. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2015. – С. 8–10.

АНОТАЦІЯ

Игнатко Н.В. Організаційно-правові основи становлення системи дізнання митних органів Української держави (середина XVII – початок XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

Дисертація є комплексним дослідженням зародження, розвитку і функціонування правового інституту – інституту дізнання національних митних органів у системі зв'язків зі становленням і розвитком основних форм української державності та права. На підставі дослідження історичних умов і закономірностей генезису вказаного правового інституту з часів Козацько-гетьманської держави (середина 1648 – 1764 рр.) до сьогодні автор розробила наукову періодизацію цього процесу, обґрунтувала висновок про нелінійність історичної динаміки в розвитку вказаного правового інституту, визначила напрямки його перспективного розвитку, а також запропонувала конкретні зміни до чинного Кримінального процесуального кодексу України, що закріплюють трансформацію інституту дізнання в інститут досудового розслідування митних органів.

Ключові слова: правовий інститут, державне будівництво, історичні закономірності розвитку правового інституту, інститут дізнання митних органів, інститут досудового розслідування митних органів.

АННОТАЦИЯ

Игнатко Н.В. Организационно-правовые основы становления системы дознания таможенных органов Украинского государства (середина XVII – начало XXI века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

Диссертация является комплексным исследованием проблематики зарождения, развития и функционирования правового института – института дознания национальных таможенных органов в системе связей со становлением и развитием основных форм украинской государственности и права. Хронологические рамки диссертации охватывают период с середины XVII века – времени формирования таможенной службы Казацко-гетманского государства – до сегодняшнего дня.

В работе проведен анализ состояния научной разработки темы в трудах дореволюционных, советских и современных украинских исследователей. Дана характеристика нормативных источников диссертации, основу которых составляют нормативно-правовые акты в сфере защиты таможенных интересов Украины, фонды соответствующих государственных учреждений Украины 1917–1920 гг. Центрального государственного архива высших органов власти Украины.

Освещается становление таможенной службы Казацко-гетманского государства (середина XVII – середина XVIII ст.) и зарождение структурных признаков дознания по фактам контрабанды. На основе широкого массива архивных документов исследована деятельность государственных органов Украинской Народной Республики и Украинской Державы гетмана П. Скоропадского (1917–1918 гг.), на которые возлагались задачи противодействия контрабанде и осуществления дознания по уголовным делам этой категории: Департамента таможенных сборов Министерства финансов, Таможенно-тарифно-трактатного департамента Министерства торговли и промышленности (МТП), Отдельного корпуса пограничной охраны, а также комиссаров МТП при таможнях.

Изучая формы противодействия контрабанде национальными таможенными органами в советский период, автор приходит к выводу о том, что становление общегосударственной системы противодействия контрабанде и определение в этой системе места и функций таможенных органов происходило в сложных военно-экономических условиях становления СССР и обеспечения государственной монополии на внешнеэкономическую деятельность, в условиях неразвитого нормативно-правового обеспечения функции дознания таможенных органов; дублирования функций правоохранительных органов в борьбе с контрабандой (пограничная охрана, ВЧК, ОГПУ, таможенные органы, органы милиции, финансовые инспекции). Этот период также характеризовался обострением криминогенной обстановки, связанной с контрабандой; реализацией политики “военного коммунизма” и “новой экономической политики”. Обращается внимание на то, что в период с 1919 по 1991 год таможенные органы не были наделены уголовно-процессуальным статусом органа дознания. Однако, результаты исследования показывают, что до вступления в 1961 году в силу Уголовно-процессуального кодекса Украины, таможенным служащим предоставлялось право производить неотложные процессуальные (следственные) действия по делам о контрабанде в особом порядке (обыски, выемки, задержания лиц и предметов контрабанды и тому подобное).

В результате исследования автор приходит к выводу о том, что с 1991 по 2012 год эволюционным путем сформировалась национальная модель дознания таможенных органов по делам о контрабанде (правовой институт дознания таможенных органов), развитие которой требовало своей дальнейшей оптимизации путем предоставления таможенным органам полномочий по осуществлению оперативно-розыскной деятельности, а также проведения досудебного расследования по уголовным делам о контрабанде в полном объеме. Определяющим фактором современности, который негативно повлиял на функционирование и развитие исследуемого правового института, стало введение в 2012 году нового

Уголовного процессуального кодекса Украины, положения которого не предусматривают функционирования указанного правового института.

На основе результатов исследования диссертант пришла к выводам о том, что в современной концепции участия национальных таможенных органов в противодействии контрабанде не учтены должным образом общие и особенные закономерности становления и развития государства и права. В связи с этим обоснованы предложения о внесении изменений в отдельные статьи действующего УПК Украины (ст. 38, 216) с целью наделения таможенных органов статусом органа досудебного расследования относительно расследования контрабанды, а также иных преступлений и уголовных проступков в сфере таможенного дела.

Ключевые слова: правовой институт, государственное строительство, исторические закономерности развития правового института, институт дознания таможенных органов, институт досудебного расследования таможенных органов.

SUMMARY

Ihnatko N. Organizational and legal bases of formation of the inquiry system of customs authorities of the Ukrainian state (mid XVII – beginning of XXI century).– Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of juridical sciences on the specialty 12.00.01 - theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – The National pedagogical university named after M. Drahomanov. – Kyiv, 2016.

The dissertation is a comprehensive study of the origin, development and functioning of the legal institution - the institute of inquiry of the national customs authorities in the communication system with the formation and development of the main forms of Ukrainian statehood and law. Based on the study of historical conditions and regularities of the genesis of this legal institute with the Cossack-hetman state (mid 1648 - 1764) to the present day, the author has developed a scientific periodization of this process; proved the non-linearity of historical dynamics in the development of the specified right of the institute; defined perspective directions of development of the institute and proposed changes to the Criminal procedure code of Ukraine, which regulate the transformation of the institute of inquiry at the institut of pre-judicial investigations of the customs authorities.

Key words: legal institut, state building, historical patterns of legal institute, the institut of inquiry of customs authorities, the institut of pre-trial investigation of customs authorities.